

Skrea kyrkogård

Vård- och underhållsplan

Vård- och underhållsplan för
Skrea kyrkogård

Skrea 3:42
Falkenbergs kommun
Hallands län

2013-12-20
Monica Sandberg,
Joen Widmark
Landskapsgruppen Öresund AB

Innehåll

	Sid
1 Planens uppbyggnad och användning	3
2 Inventerings och åtgärdsplan för kyrkogården	10
2.1 Murar	10
2.2 Grindpartier och andra smidda delar	11
2.3 Övriga byggda delar	13
2.4 Planlösning och gravplatsindelning, gravskick och gravkultur, gravsäkerhet	14
2.5 Gångvägar och gräsmattor	18
2.6 Trädkrans och solitära träd	20
2.7 Häckar, buskar och perennrabatter	22
2.8 Redskapsplatser, möbler, belysning, informationstavlor och annan utrustning	24
2.9 Dränering, dagvattenanläggning, bevattning	26
3 Sammanställning av bedömda åtgärder i översiktliga tidplaner	28
3.1 Åtgärder av engångskaraktär	28
3.2 Periodiskt återkommande vård- och underhållsarbeten	31
4 Fotodokumentation	40
5 Kyrkogårdskartor	46

1 Planens uppbyggnad och användning

Syftet med vård- och underhållsplanen för kyrkogården

Syftet med planen är:

- att vara ett ändamålsenligt instrument för förvaltning, skötsel och underhåll, som är baserat på långsiktighet och helhetssyn, och som ger underlag för ställningstagande i enskilda situationer.
- att den skall gynna en ekonomisk och kulturhistoriskt förmånlig långsiktig planering av vård och underhåll.
- att den tillsammans med en Kulturhistoriska beskrivning och analys skall möjliggöra en prioritering av vad som är kulturhistoriskt motiverade kostnader på en bred bas, så att kulturhistoriska prioriteringar kan ske med hänsyn till de långsiktiga avsikterna och nyttjandet av varje enskilt objekt.

Vård- och underhållsplanens avgränsning och disposition

Denna vård- och underhållsplan omfattar Skrea kyrkogård i Falkenbergs kommun. Arbetet begränsas av kyrkogårdens omgärdning. Byggnader ingår ej. Uppdraget är utfört på uppdrag av Falkenberg Skrea kyrkliga samfällighet. Kontaktperson har varit Kyrkogårdschef Sven-Arne Olofsson

Kyrkogårdens olika delar, såsom murar, staket, gångar, gräsytor, träd, häckar, möbler och annan utrustning, är inventerade och beskrivna. Inventeringen och beskrivningen omfattar i huvudsak de delar som skyddas enligt Kulturminneslagen 4 kap.

Kapitel 2, "Inventerings- och åtgärdsplan för kyrkogården", innehåller inventeringsarbetet i detalj. I dokumentet är beskrivet de förhållanden som råder idag samt de brister och skador som har noterats. Under kap 3, "Sammanställning av bedömda åtgärder i översiktliga tidplaner" finns överskådliga sammanställningar, som visar periodiskt återkommande åtgärder, samt de vid inventeringen noterade engångsåtgärderna. De översiktliga sammanställningarna ger ansvariga en uppfattning om när i tid åtgärder bedöms vara nödvändiga att utföra. Sammanställningarna ligger härmed till grund för den långsiktiga planeringen och budgeteringen av arbetena.

Kännedom om kyrkogårdens kulturvärden och historiska utveckling

För att kunna bedriva ett gott vård- och underhållsarbete är det viktigt med kunskap om kyrkogårdens historik och kulturhistoriska värden och vad man särskilt bör tänka på vid framtida vård- och underhåll.

Några beskrivningar och värderingar finns utförda sedan tidigare. De redovisas nedan. De har dock tyngdpunkten på kyrkobyggnaden och inte på kyrkogården som endast berörs översiktligt. Nedan redovisas uppgifter som framkommit i samband med arbetet med Vård- och Underhållsplanen. Det är information från kyrkvaktmästare Sven Olausson samt några äldre foton och utdrag från historiska kartor. Sven Olausson lämnade också uppgifter om olika händelser och delars tillkomst. De är angivna vid respektive del i kapitel 2. Någon utförligare beskrivning och analys av kyrkogårdens kulturhistoriska värden har inte inrymmts i detta arbete.

En mer komplett beskrivning och analys av kyrkogårdens kulturhistoriska värden är angelägen och bör tas fram.

- 1) Följande beskrivning från 2001 är hämtad från Riksantikvarieämbetets Bebyggelseregister, fet text berör kyrkogården:

” Skrea kyrka ligger c a en halv mil öster om Falkenberg, på södra slutningen av Kyrkebjäret, en höjdformation invid gamla Europaväg 6/E20. Kyrkan är belägen i ett öppet, flackt landskap med skiftad gles bebyggelse mot öster och väster. Kuperat landskap med bebyggelse i gles blandskog i nord och väster. Från kyrkans lanternin ser man havet i söder.

Runt om kyrkan finns flera lantgårdar av traditionellt utseende och i flera fall med samma lägen som på den äldsta av oss kända lantmåterikartan från 1791. På höjdsträckningen NO om kyrkan ligger en fornlämning. Kyrkan, ett f d ålderdomshem (idag bostad) och en äldre skolbyggnad utgör tillsammans ett traditionellt sockencentrum. Området förtätades 1987 av ett nytt församlingshem som är uppfört nordväst om kyrkan. Parkeringen tillkom 1967 och ligger väster om kyrkan, utanför kyrkogårdsmuren. En bilparkering finns också i nordväst. Sistnämnda är gemensam med församlingshemmet och kringgårdad av låga häckar. Även ytan mellan kyrka, vaktmästeri och skola i norr, är asfalterad och kan användas för parkering.

...

KYRKOGÅRDEN

Skrea kyrka och kyrkogård omges av en kallmurad stenmur med innanförliggande häck och trädrad. Kyrkogårdstomten ligger högre än omgivande mark. Den ursprungliga kyrktomten var i stort sett kvadratisk, men gravvårdsområdet har utökats mot öster, där den större delen av gravvårdarna ligger. Öppningar i kyrkogårdsmuren finns i öster, väster, norr och söder. Öppningarna har smidesgrindarna med svängda överstycken som hänger i huggna stenstolpar med runda stenkulor. Asfalterade gångar löper från norra och södra kyrkogårdsöppningarna, snett över kyrkogården, mot entrédörrarna i öster och väster. Det löper även en asfalterad gång utmed kyrkans södra sida. Raka gångar löper från östra och västra kyrkogårdsöppningen mot östra och västra entréerna.

Kyrkan är placerad i kyrkogårdens västra del. Gravvårdar finns på samtliga sidor om kyrkan, men främst i den yngre, östra, delen. Gravvårdar med en låg gravsten och liten, rektangulär, planteringsyta med stenkant dominerar. Här finns ett fåtal äldre, större, ramgravar med stor, högrest, minnessten. Utefter norra muren ligger gravvårdarna i nord-sydlig riktning, för övrigt ligger de främst i öst-västlig. Södra kyrkogårdsmuren följer förbipasserande väg och böjer av mot söder i östra delen.

Kyrkogårdstomten är anlagd med gräsmatta. Bland växtligheten kan nämnas en trädrad av lövträd, bl.a. lönn, ek och kastanj samt samt mot öster en häck av oxel. Ett antal barrträd växer vid, och döljer, norra sidans entréramp. 2 st stora lönnar växer på norra sidan. Vintergröna växter växer vid tornets norra och södra fasader. 3 st större träd står på södra sida. Vidare finns enstaka exemplar av pilar samt några figurklippta buxbom. ”

- 2) Följande värdering är hämtad från Riksantikvarieämbetets Bebyggelseregister och är utförd 2006-10-18:

” VÄRDERING

SKREA KYRKA strax öster om Falkenberg är belägen på södra sluttningen av berget Kyrkebjär, på gränsen mellan slättbygd och skogsmark, omgiven av gles bebyggelse. Kyrkan konstituerar tillsammans med en äldre skolbyggnad och ålderdomshem ett traditionellt sockencentrum. Miljön kompletterades med församlingshemmet 1987. Söder om kyrkan finns också en f d klockarbostad samt en f d arrendegård till kyrkan. **Kyrkogården inhägnas av kallmurade stenmurar, kantade av häckar och trädrader, med ingångar genom smidesgrindar.**

Den nuvarande vitputsade stenkyrkan uppfördes på medeltida kyrkplats 1855-56 i nyklassicistisk stil efter ritningar av arkitekten Johan Fredrik Åbom. Kyrkan byggdes delvis på den medeltida kyrkans murar. Det rektangulära långhuset har en tresidig avslutning åt öster samt ett torn krönt av en spenslig kopparbeslagen lanternin med spira. Långhus- och tornet har skiffertäckning. Kyrkans fasader artikuleras av ett kraftigt entablement och hörnlisener samt tornet av en kransgesims. Kyrkans exteriör är välbevarad sedan uppförandet. Fönstren härrör troligen från byggnadstiden. Nya kopparbeklädda kyrkportar tillkom 1956.

Det ljusa kyrkorummet präglas delvis av det nyklassicistiska stilidealet; altaruppsats, altarring och predikstol. Såväl predikstol som altaruppsats är verk från 1856 av Johannes Johansson i Mjöbäck. På altaret står ett altarkors på en grönmålad kulle modellerad i gips, mot bakgrund av en altarmålning med himlamotiv på duk. Altaruppsatsens sidostycken utgör väggar till bacomliggande sakristia och har fått ny utformning i senare tid. I övrigt präglas interiören av 1900-talets renoveringar och av färgsättningen från 2002, som ligger nära den ursprungliga. Det brädvälvda taket har dekormåleri i form av rosettmålningar från två olika tidsskikt samt en takfotsfris med textband från 1908 och trompe l'oeil-målad taklist från kyrkans tillkomsttid. Bänkgavlarna i jugendstil tillkom troligen 1908 och bibehölls vid en ombyggnad av bänkinredningen 1971. Ambon i koret är i samma utförande. Korgolvet i kalksten från härrör från 2002. Kyrkans ursprungliga orgelfasad av Emil Langlet avlägsnades 1959 och ersattes av en ny, ritad av Troels Krohn. Om kyrkplatsens medeltida ursprung minner malmfunten från 1587 som står på foten till en medeltida kalkstensdopfont. Läktarunderbyggnader är senare tillkomna.

ATT SÄRSKILT TÄNKA PÅ i förvaltning och användning av kyrkan och kyrkomiljön:

- **Kyrkogårdens stenmurar, trädrader och smidesgrindar.**
- Den välbevarade exteriören.

- Innertakets dekorationsmålningar.
- Den fasta inredningen från byggnadstiden; predikstol, altarpupp, altare, altarring, psalmnummertavla, läktare och portalomfattningar.
- Dopfunten ”

- 3) Kyrkogårdsvaktmästare Sven Olausson har i under en intervju om kyrkogårdens olika delar också berättat även nedanstående av historiskt intresse.

”RingarNils” Nils Karlsson f 1903, var kyrkogårdsvaktmästare i många år, han efterträdde sin fosterfar som också var ringare. Nils var också känd som bygdens slaktare och kom åkandes på sin moped ut till bönderna. Nils slutade som kyrkvaktmästare ca 1970, men han fortsatte att övervaka gravgrävning även efter sin pension. Efter utfört arbete bjöd han alltid grävarlaget på ”Merafta”, där han bjöd på kaffe och rejäla smörgåsar med pålägg på metervara (centimetertjocka skivor av medvurst köpt per meter). Nils efterträddes av Sune Andersson ”Sune från Mannaberg” som i sin tur efterträddes av Sven Olausson, också bekant som ”Körkvaktarn i Skrea”.

En anekdot säger att en av de stora bumlingarna i nordvästra hörnet av kyrkogårdsmuren härrör från kyrkans byggnation. När den huggits bars den upp i tornet av en stark arbetare/stenhuggare. Men byggmästaren godkände den inte. Då bar arbetaren ner den igen och stenen lades i kyrkogårdsmuren.

Den mer regelbundna gravplatsindelningen på den äldre kyrkogårdsdelen kom till 1969. Det har berättats att det tidigare såg ut som ett ”åsknedslag” och var stor oreda på den gamla kyrkogården. Den som drev på förändringen var den handlingskraftiga församlingsbon Ingrid Nilsson på Göstad. Stora delar av den äldre kyrkogårdsdelen är därav belagd från 1969 och framåt.

Den gamla kyrkans nordmur låg där nuvarande kyrkas södermur ligger. Till ca 1980-talet fanns det synliga stenar ute i gräsmattan som påstods vara kvar från kyrkans södermur.

Två områden på den yngre kyrkogårdsdelen kallades för ”Allmänningar”, då de användes för så kallade allmänna gravar (gravar utan gravrätt som belades efterhand utan släktskap mellan de som vilade bredvid varandra). Ålderdomshemmet hade ett speciellt område i närheten av handpumpen där det sattes träkors eller små liggande hållar på gravarna.

Strax söder om handpumpen begravdes det 8-9 tyskar under kriget som flöt iland avlidna efter en förlisning ute till havs. De grävdes upp efter kriget och transporterades hem till Tyskland.

Det ursprungliga c-c avståndet mellan kyrkogårdens träd var 5-6 m och många av trädkransens träd var dubbelplanterade med träd båda sidor om gångarna. ”Det var som en tät skog på kyrkogården på foton från tidigt 1900-tal”. När knäckstensmuren mellan kyrkogårdsdelen lades på 1980-talet hittades många stubbar i jorden.

- 4) Här följer några historiska bilder samt utdrag från historiska kartor som tagits fram vid en snabb sökning i web-baserade arkiv:

Storskifteskarta från 1797,
Lantmäteriet, Historiska kartor

Häradsekonomska kartan 1919-25, Lantmäteriet, Historiska kartor

Kyrkan från väster,
datum okänt RAÄ Kultumiljöbild

Kyrkan från sydost, Sigfrid Gunnäs 1918. RAÄ Kultumiljöbild

Ekonomiska kartan 1966, Lantmäteriet, Historiska kartor

Äldre kyrkogårdsdelen från öster, Ann-Charlott Strandberg.
Bebyggelseregistret RAÄ, okänt datum

Äldre kyrkogårdsdelen från norr, Ann-Charlott Strandberg.
Bebyggelseregistret RAÄ, okänt datum

Planens förnyelse

Församlingen bör ha en aktuell Vård- och underhållsplan för kyrkogården. Ansvarig nämnd bör minst en gång under mandattiden ta ställning till planens aktualitet.

Arbetet med revidering och vidmakthållande av Vård- och underhållsplan är lämpligt att koppla samman med församlingens inventering och kontroll av kyrkliga inventarier, som enligt 4 kap, 8 §, Lag (1988:950) om kulturminnen m m, skall ske vart 6:e år, eller till de med periodicitet återkommande visitationerna av kontraktsprost och biskop.

Kyrkogården bör inför revidering och förnyelse kontrolleras och besiktigas med olika tidsintervall för olika delar, för att upprätthålla god standard. Här följer bedömda och lagstadgade tidsintervall mellan kontroller och besiktningar.

Lagstadgat

Inventering av inventarier	6 år
Säkerhetskontroll av lekplatser och lekutrustning (EN 1176-7)	regelbundet

Bedömda besiktningsintervall

Kontroll av murar	6 år
Kontroll av gravplatsindelning, gravskick och gravkultur	12 år
Kontroll av gångvägar och andra ytor	6 år
Kontroll av träd och annan vegetation	6 år
Kontroll av möbler, redskapsplatser och annan utrustning	6 år
Kontroll av byggnader och byggda element	6 år
Kontroll av EI-installationer	6 år
Kontroll av VA-installationer	6 år

Ansvarig för uppgifterna i planen

Monica Sandberg, kyrkogårdsarkitekt LAR/MSA, Landskapsgruppen Öresund AB, Kyrkogatan 19, 222 22 Lund, tel 046-19 05 63.

2 Inventerings och åtgärdsplan för kyrkogården

Nedan i detaljinventeringen har olika prioriteringsgrad angivits för de föreslagna åtgärderna enligt följande:

Prioritering:

- I Akut åtgärd
- II Åtgärdas inom 1-3 år
- III Åtgärden ingår i periodiskt underhåll, eller utförs i samband med annat arbete

2.1	Murar
2.1.1	Kallmur <u>Teknisk uppbyggnad/ befintligt</u> Kallmur av gråsten (granit/gnejs), ca 1,1 m hög och 0,6 – 0,9 m bred, med en avtäckning av låg torrmarksvegetation (gräs/stensöta/fetbladsväxter) avgränsar den äldre kyrkogårdsdelen i nordväst och norr. <i>En anekdot säger att en av de stora bumlingarna i nordvästra hörnet härrör från kyrkans byggnation. När den huggits bars den upp i tornet av en stark arbetare/stenhuggare. Men byggmästaren godkände den inte. Då bar arbetaren ner den igen och stenen lades i muren. Källa Sten Olausson.</i> <u>Föreslagna åtgärder med prioritering</u> III Årligt underhåll: Se över muren minst en gång om året. Tillrättaläggande av stenar som förskjutits i läge utförs omgående. Likaså borttagande av sly och annan oönskad vegetation. Uppstår kalvningar och sättningar rättas de till så snart som möjligt. Får de fortgå förvärras oftast skadan med fördyringar av åtgärdandet som följd. <u>Bevarandestatus/kondition</u> Enstaka partier med mindre toppstenar som förskjutits i läge förekommer, annars är muren i god kondition.
2.1.2	Stödmur <u>Teknisk uppbyggnad/ befintligt</u> Kallstödmur av gråsten (granit/gnejs), ca 0,6 – 1,0 m hög, med en avtäckning av låg torrmarksvegetation (gräs/fetbladsväxter) avgränsar den äldre kyrkogårdsdelens sydväst och söder. <u>Föreslagna åtgärder med prioritering</u> II Stapla om stenarna vid södra entrén så att de ligger stadigt och snyggt. Lägg till fler stenblock där bar jord framträder. Utförs samordnat med 2.1.2.3 och 2.2.1.2. <u>Bevarandestatus/kondition</u> Staplingen vid södra entrén i sämre skick, i övrigt förekommer enstaka partier med mindre toppstenar som förskjutits i läge, annars är muren i nöjaktig kondition.

	III Årligt underhåll: Se över muren minst en gång om året. Tillrättaläggande av stenar som förskjutits i läge utförs omgående. Likaså borttagande av sly och annan oönskad vegetation. Uppstår kalvningar och sättningar rättas de till så snart som möjligt. Får de fortgå förvärras oftast skadan med fördyringar av åtgärdandet som följd.
2.1.3	Stödmur <u>Teknisk uppbyggnad/ befintligt</u> Kallstödmur av huggna granitblock, ca 0,4 – 2m m hög, med en avtäckning av gräs/sedum avgränsar den yngre kyrkogårdsdelen i söder och öster. <u>Bevarandestatus/kondition</u> Några av de övre stenblocken vid den sydöstra entrén har rubbats ur sina lägen. Den östra sidan uppvisar i partier kraftiga sättningar och kalvningar. Grundläggningen är undermålig där kontroller gjorts. Jorden har på flera ställen sjunkit ur på ovansidan så att det bildats hålrum. Ytan nedanför muren är i till del igenväxt av sly. <u>Föreslagna åtgärder med prioritering</u> I Renovera den östra muren. Sannolikt behövs ny grundläggning samt omstapling av stenblocken. II Stapla om och säkra stabiliteten på de rubbade stenblocken vid sydöstra entrén. III Årligt underhåll: Se över muren minst en gång om året. Tillrättaläggande av stenar som förskjutits i läge utförs omgående. Likaså borttagande av sly och annan oönskad vegetation. Uppstår kalvningar och sättningar rättas de till så snart som möjligt. Får de fortgå förvärras oftast skadan med fördyringar av åtgärdandet som följd.
2.1.4	Låga stödmurar av betongsten (utmed gång på yngre kyrkogårdsdelen) <u>Teknisk uppbyggnad/ befintligt</u> Fyra stödmurar av flata staplade betongstenar, lagd i 4-5 synliga varv, ca 0,3 – 0,4 m hög. <u>Bevarandestatus/kondition</u> Samtliga stödmurar är i god kondition. <u>Föreslagna åtgärder med prioritering</u> III Årligt underhåll: Se över murarna minst en gång om året. Tillrättaläggande av stenar som förskjutits i läge utförs omgående. Uppstår kalvningar och sättningar rättas de till så snart som möjligt. Får de fortgå förvärras oftast skadan med fördyringar av åtgärdandet som följd.
2.1.5	Hög stödmur av betongsten (utgör gräns mellan kyrkogårdens äldre och yngre delar) <u>Teknisk uppbyggnad/ befintligt</u> Stödmur av flata staplade betongstenar, lagd i 9 – 12 synliga varv, ca 0,7 – 0,8 m hög. Muren anlades på 1980-talet av Sven Olausson. <u>Bevarandestatus/kondition</u> Stödmuren är i god kondition <u>Föreslagna åtgärder med prioritering</u> III Årligt underhåll: Se över muren minst en gång om året. Tillrättaläggande av stenar som förskjutits i läge utförs omgående. Uppstår kalvningar och sättningar rättas de till så snart som möjligt. Får de fortgå förvärras oftast skadan med fördyringar av åtgärdandet som följd.
2.2	Grindpartier och andra smidda delar
2.2.1	Grindparti väster (vid ingången riktad mot kyrkans huvudentré)

	<u>Teknisk uppbyggnad/ befintligt</u> Grinden av svartmålat smide, ca 2,3 m bred och ca 1,2 m hög med svängda överstycken, samt flankerad av ett par smäckra, ca 1,6 m höga, huggna grindstolpar av granit försedda med var sitt granitklot upptill. <u>Föreslagna åtgärder med prioritering</u> II Reparera grindhalvorna, rostskydda, måla och återmontera. Justera/höj dem så att de går att öppna. III Rostskydd samt målning vart tionde år. III Sten och smide tvättas vartannat år.	<u>Bevarandestatus/kondition</u> Grindhalvorna kraftigt rostangripna. Vänster grindhalva går ej att öppna då den tar i underliggande asfalt. Nedre gångjärn löst i vänster grindstolpe. Överstycket på höger grindhalva krökt. Handtag på låsanordning hänger ned.
2.2.2	Grindparti nordväst (vid ingången riktad mot askgravlunden)	
	<u>Teknisk uppbyggnad/ befintligt</u> Lika uppbyggnad som Grindparti väster. <u>Föreslagna åtgärder med prioritering</u> II Reparera grindhalvorna, rostskydda, måla och återmontera. Justera/höj dem så att de går att öppna. III Rostskydd samt målning vart tionde år. III Sten och smide tvättas vartannat år.	<u>Bevarandestatus/kondition</u> Grindhalvorna kraftigt rostangripna, samt har hängt sig så att de ej går att stänga korrekt. Vänster grindhalva provisoriskt fixerad.
2.2.3	Grindparti sydväst (vid ingången riktad mot kyrkans entré i söder)	
	<u>Teknisk uppbyggnad/ befintligt</u> Lika uppbyggnad som Grindparti väster. <u>Föreslagna åtgärder med prioritering</u> II Justera höger grindstolpe. Reparera grindhalvorna, rostskydda, måla och återmontera. Justera/höj dem så att de går att öppna. Utförs samordnat med 2.1.1.2 och 2.2.1.2. III Rostskydd samt målning vart tionde år. III Sten och smide tvättas vartannat år.	<u>Bevarandestatus/kondition</u> Höger grindstolpe lutar inåt varvid höger grindhalva hängt sig och grinden är svår att öppna/stänga. Vänster grindhalva provisoriskt fixerad.
2.2.4	Grindparti sydost (till den yngre kyrkogårdsdelen)	
	<u>Teknisk uppbyggnad/ befintligt</u> Grinden av svartmålat smide, ca 2,3 m bred och ca 1,1 m hög, flankeras av ett par smäckra, ca 1,3 m höga, granitgrindstolpar av obelisktyp. <u>Föreslagna åtgärder med prioritering</u> II Rostskydda, måla och återmontera grindarna. Justera/höj grindhalvorna så att de hänger i nivå med varandra.	<u>Bevarandestatus/kondition</u> Grindparti i generellt god kondition, dock något rostangripet. Vänster grindhalva har satt sig något.

	III Rostskydd samt målning vart tionde år. III Sten och smide tvättas vartannat år.	
2.2.5	Grindparti nordost (till den yngre kyrkogårdsdelen)	
	<u>Teknisk uppbyggnad/ befintligt</u> Lika uppbyggnad som Grindparti sydost. <u>Föreslagna åtgärder med prioritering</u> II Rostskydda, måla och återmontera grindarna. III Rostskydd samt målning vart tionde år. III Sten och smide tvättas vartannat år.	<u>Bevarandestatus/kondition</u> Grindparti i generellt god kondition, grindar dock något rostangripna.
2.2.6	Smidesställning för namn i askgravlunden	
	<u>Teknisk uppbyggnad/ befintligt</u> I askgravlunden utefter ytan för smyckning löper en låg svartmålad smidesställning varpå skyltar med de avlidnas namn kan fästas. <u>Föreslagna åtgärder med prioritering</u> III Rostskydd samt målning vart tionde år. III Smidesställningen tvättas vartannat år.	<u>Bevarandestatus/kondition</u> Smidesställningen har enstaka rostangrepp.
2.3	Övriga byggda delar	
2.3.1	Blockstegstrappa (innanför västra grindpartiet)	
	<u>Teknisk uppbyggnad/ befintligt</u> Granittrappa i tre blocksteg med svartmålade smidesräcken på ömse sidor. <u>Föreslagna åtgärder med prioritering</u> II Rostskydda och måla räckena. Justera blockstegen. III Rostskydd samt målning av räcken vart tionde år. III Smide tvättas vartannat år.	<u>Bevarandestatus/kondition</u> Blockstegen har satt sig något mot mitten. Trappräcken rostangripna.
2.3.2	Blockstegstrappa (innanför sydvästra grindpartiet)	
	<u>Teknisk uppbyggnad/ befintligt</u> Granittrappa i fyra blocksteg med svartmålat smidesrække på höger sida. Innanför översta blocksteget en lutande smågatstensyta ca 1,7 m djup och ca 1,9 m bred; därefter en trappväg bestående av tre rader med granitkantstöd och mellanliggande singel. <u>Föreslagna åtgärder med prioritering</u>	<u>Bevarandestatus/kondition</u> Blocksteg spruckna, samt har satt sig. Smågatstensyta i god kondition. Trappväg i god kondition, förutom låg nivå med singel. Trappräcke rostangripet – handledare har böjt sig. Vagnstenar rubbade ur sina lägen.

	II Lägga om blockstegstrappan. Laga de spruckna stegen. Justera vagnstyckesstenarna invid trappvägen. Reparera samt rostskydda, måla och återmontera räcken. Utförs samordnat med 2.1.1.2, 2.1.2.3 och 2.2.1.2 Fyll på fogsand mellan gatstenarna och singel på de inre trappstegen. Överväg att byta ut singeln mot gatsten för att ge mer enhetligt utseende och rationellare skötsel. III Rostskydd samt målning av räcke vart tionde år. III Påfyllning av fogsand. III Smide tvättas vartannat år.	
2.3.3	Trappa av betongsten (i stödmuren längst i öster på yngre kyrkogårdsdelen)	
	<u>Teknisk uppbyggnad/ befintligt</u> Trappa i tre steg, ca 1 m bred, av betongmarkplattor, flankerad av stödmurar. <u>Föreslagna åtgärder med prioritering</u> III Årligt underhåll: Se över trappan minst en gång om året. Tillrättaläggande av stenar som förskjutits i läge utförs omgående. Uppstår kalvningar och sättningar rättas de till så snart som möjligt. Får de fortgå förvärras oftast skadan med fördyringar av åtgärdandet som följd.	<u>Bevarandestatus/kondition</u> Trappa i god kondition, samt harmonierar väl med den flakerande stödmuren.
2.3.4	Storgatstenskanter och smyckningsyta i askgravlunden	
	<u>Teknisk uppbyggnad/ befintligt</u> Rader av grå storgatsten med visning in mot grusytan. I en något förhöjd yta kantad av dubbla storgatstensrader mot gången finns en bädd av rödgrå singel (ca 2-5 mm) att sätta blommor och ljus i. <u>Föreslagna åtgärder med prioritering</u> III Se över storgatstensraderna och singelytan minst en gång om året. Justera direkt stenar som börjat tippa och byt ut singeln när den blivit skräpig.	<u>Bevarandestatus/kondition</u> Stenar och singelyta är i god kondition.
2.4	Planlösning och gravplatsindelning, gravskick, gravkultur, gravvårdssäkerhet	
2.4.1	Planlösning och gravplatsindelning på den äldre kyrkogårdsdelen (kv A, B, C och D)	
	<u>Teknisk uppbyggnad/ befintligt</u> Skreas nuvarande kyrka, invigd 1856, ligger centrerad på den nästan kvadratiske äldre kyrkogårdsdelen. Den byggdes delvis på den medeltida kyrkans murar. Den gamla kyrkans nordmur låg där nuvarande kyrkas södermur ligger. Till ca 1980-talet fanns det synliga stenar ute i gräsmattan som påstods vara kvar från kyrkans södermur. Det är oklart om kyrkogårdsmuren i norr kan ha legat närmare den gamla kyrkan så som på många andra medeltida kyrkogårdar. Den nuvarande kyrkans mer centriska placering stämmer väl med sin tids	<u>Bevarandestatus/kondition</u> -

klassicerande byggnadsideal.

Planlösning

En anpassning av kyrkogårdens planlösning i samma anda kan ha skett samtidigt för att bättre stämma överens med kyrkans nya läge och stil. 1800-talets nya kyrkogårdar gavs nästan alltid en formell och symmetrisk planlösning. Det är möjligt att snedgångarna från grindpartiet i norr kom till vid den här tiden, likaså den äldre gravplatsindelningen. På Häradsekonomiska kartan från 1919-25 finns det snedgångar även söder om kyrkan, och de fanns kvar till slutet av 90-talet då de lades igen. Strax söder om kyrkans står det tre äldre hästkastanjer i ett mönster som indikerar att de ingått i en allé riktad fram mot den södra kyrkporten. Denna gång har inte funnits på kyrkogården under 1900-talets andra halva enligt kyrkogårdsvaktmästare Sven Olausson. Söder om kyrkan finns idag endast en gång närmast kyrkobyggnaden.

Gravplatsindelning

Den äldre kyrkogårdsdelen innehåller ett stort antal till storleken nästan enhetliga familjegravplatser i form av dubbelgravar som ligger i likartat radmönster i kvarteren A, B och C (det nordvästra, nordöstra och sydöstra). Gravsättningarna sker enligt traditionen mot öster. I kvarterens ytterkanter ligger en yttre krans av gravar, men även i dessa sker sannolikt gravsättningarna mot öster. De enhetliga familjegravarna är typiska för en gravplatsindelning från 1900-talets första årtionden. Men här skedde den nya indelningen så pass sent som 1969. Kyrkvaktmästare Sven Olausson har hört berättas att det tidigare såg ut som ett "åsknedslag" och var stor oreda på den gamla kyrkogården. Den som drev på förändringen var den handlingskraftiga församlingsbon Ingrid Nilsson på Göstad. Stora delar av den äldre kyrkogårdsdelen är därav belagd från 1969 och framåt. Här och var framträder smalare samt väsentligt bredare gravar. Sannolikt härrör de från en äldre gravplatsindelning.

Kvarter D (det sydvästra) har en mer sentida gravplatsindelning med urngravar, men här och var finns enkelgravar kvar sedan en tidigare indelning. Orsaken till att det numera endast är urngravar här är att berget ligger så pass ytligt här. Det medförde att det nästan inte blev någon jordtäckning över kistorna med stora sanitära olägenheter som följde.

	Norr om kyrkan anlades 2006 en askgravlund med tillhörande tvärgång. <u>Föreslagna åtgärder med prioritering</u> -	
2.4.2	Planlösning och gravplatsindelning på den yngre kyrkogårdsdelen (kv E, F, G och H) <u>Teknisk uppbyggnad/ befintligt</u> Utvidgningen åt öster i och med den yngre kyrkogårdsdelens tillkomst skedde vid 1900-talets början. Den yngre och äldre delen förbinds med en mittgång i öst-västlig riktning. Planlösningen är formell med långa raka parallella gångar, som avgränsar kvarteren. Ytterligare sekundära gångar har tidigare funnits mellan gravraderna. Gravplatsindelningen karaktäriseras av rader med familjegravar utefter gångarna, med spår av allmängravar inne på kvarteren E och G, medan kv F sannolikt från början anlagts som familjegravområde. Områdena kallades för "Allmänningar". Kyrkogårdsvaktmästare S Olausson berättar att Ålderdomshemmet hade ett speciellt område i närheten av handpumpen där det sattes träkors eller små liggande stenar på gravarna. Kvarter H utgörs av en rad familjegravar längs kyrkogårdsdelens avgränsning i söder, öster och väster. Gravraderna är i huvudsak parallella med den avgränsande stödmuren i öst, varmed gravarna får en syd-öst-östlig orientering, som således bryter med den traditionella rent väst-östliga orienteringen på den äldre kyrkogårdsdelen. <u>Föreslagna åtgärder med prioritering</u> -	<u>Bevarandestatus/kondition</u> -
2.4.3	Askgravlunden <u>Teknisk uppbyggnad/ befintligt</u> En askgravlund är förlagd på den triangulära ytan mellan snedgångarna norr om kyrkan. Den ritades av kyrkogårdsarkitekt Monica Sandberg och stod klar 2006. Lundens smycknings- och meditationsplats ligger som en långsträckt storgatstenskantad grusyta utmed kyrkans sida, se även punkt 2.3.4 och 2.5.1. I ryggen finns ett blandat mellanhögt buskage och ut mot gräset en perennabård, se punkt 2.7.9. I kanten av bården löper en låg svartmålad smidesställning varpå skyltar med de avlidnas namn kan fästas, se	<u>Bevarandestatus/kondition</u> Perennabården är delvis i sämre skick, se vidare under punkt 2.7.9. Smidesställningen har enstaka rostangrepp, se vidare under punkt 2.2.6. Soffans sits har avflagnad färg, se punkt 2.8.5. I övrigt är lundens komponenter i god kondition, se även punkt 2.3.4 och 2.5.1.

punkt 2.2.6. Framför ställningen finns en yta med singel där ljus och blommor kan sättas. Ytorna avgränsas med rader av storgatsten. Jordningen sker ute i angränsande gräsyta. En soffa av äldre modell ("Byarum") är placerad på grusytan med ryggstödet mot kyrkan. se även punkt 2.8.5.

Föreslagna åtgärder med prioritering

-

2.4.4 Gravkultur

Teknisk uppbyggnad/ befintligt

Den äldre kyrkogårdsdelen

Kyrkogårdens äldsta gravar återfinns längs mittgången öster om kyrkan och innanför det västra grindpartiet. Särskilt kan här nämnas Storegårds stora familjegrav med flera säregna skivformade gravvårdar av gnejs från 1800-talets första hälft och Backagårds familjegrav med bland annat en gravsten från 1860-talet. Äldre gravar återfinns även inne på kv B (sydöst om kyrkan), samt som några enstaka längs kastanjeallén utanför södra kyrkporten.

Vid norra muren står ett par mindre gjutjärnskors från 1870 och flera mindre skivformade gravstenar från tidigt 1800-tal. De snare ställdes hit i samband med att askgravlunden anlades 2006. De stod tidigare samlade i ett lapidarium på den triangulära gräsytan norr om kyrkan.

Gravkulturen på den äldre kyrkogårdsdelen är blandad i stil och ålder med tyngdpunkt dels på tiden kring sekelskiftet och dels på 1900-talets andra hälft. Flera högresta obelisk-, kors- och bautastensformade stenar typiska för tiden kring sekelskifte 18-1900 förekommer. En mindre obelisksten med rundad topp på kv D, har en Torvaldsen-medaljong med motivet "Natten" upptill. Materialen är blandade, men företrädesvis är ljusare röda och grå stenar av bland annat gnejs, är vanligare. Ett fåtal sandgravar med omgärdade av smides-/gjutjärnsstaket eller stenfrisar finns kvar, främst öster och nordost om kyrkan.

Öster om kyrkan finns också ett mindre antal av de karaktäristiska klippta buxbomformationerna som är utmärkande för kyrkogården.

Den yngre kyrkogårdsdelen

Den äldsta gravkulturen här finns längs den västra gången som ligger närmast den äldre kyrkogårdsdelen. Den härrör från 1900-talets första decennier och flera anläggningar bär tydliga drag av jugendstilen, med sitt

Bevarandestatus/kondition

Flera värdefulla gravvårdar och gravanläggningar finns på kyrkogården. Kulturvärdesbedömning av gravvårdar och gravanläggningar saknas. Förteckning med bevarandevärda gravvårdar och gravanläggningar saknas. Inga gravvårdar är inventarieförtecknade. Ett antal av de äldre gravvårdarna/gravanläggningarna uppvisar otydbara texter, sättningar, stor moss- och lavpåväxt et c.

både bastanta och mjuka uttryck, men även smäckrare obelisker förekommer. Här finns flera bevarade sandgravar med tillhörande stenfriser. Även här är materialen företrädesvis ljusare röda och grå. Några rader mer österut framträder en samling lägre och bredare gravvårdar med rundad ovankant och tillhörande stenramar. De är typiska för 1930-talet. Gravkulturen visar upp typiska stenar från början och mitten av 1900-talet. I det inre av kvarteren finns små modesta gravvårdar med endast ett namn, typiska för allmängravar. Här fanns ett område som tillhörde ålderdomshemmet där det sägs ha funnits många träkors och små stenhällar enligt kyrkvaktmästare Sven Olausson.

Sven Olausson berättar också att det strax söder om handpumpen begravdes 8-9 tyskar under kriget flöt iland avlidna efter en förlisning ute till havs. De grävdes upp efter kriget och transporterades hem till Tyskland.

Föreslagna åtgärder med prioritering

- II** Ta om hand de små skivformade gravvårdarna från tidigt 1800-tal som står lutade mot norra muren. Tvätta och fyll i deras texter samt placera ut dem på lämpligt ställe på den äldre kyrkogårdsdelen. Om de båda gjutjärnskorsen vid norra muren inte står på sina ursprungliga platser kan även de placeras tillsammans med de övriga stenarna.
- II** Bedöm kulturvärdet hos kyrkogårdens gravvårdar och gravanläggningar. Relatera även värdet till kyrkogårdsmiljöns karaktär och historia. Upprätta en förteckning över bevarandevärda gravvårdar och gravanläggningar. För in de omistliga objekten som står på återgångna gravplatser på Inventarieförteckningen.
- II** Inventera och förteckna behovet av vård- och underhållsåtgärder för de värdefulla gravvårdarna och gravanläggningarna. Upprätta en plan för åtgärderna som behöver göras.
- III** Stäm regelbundet, ca vart 5:e år, av kulturbedömningen av gravvårdarna. Inkludera successivt även yngre gravvårdar, från 1950-80-talet.
- III** Följ systematiskt upp de värdefulla gravvårdarnas och gravanläggningarnas behov av vård- och underhållsåtgärder. Genomför åtgärderna.
- III** Fyll i texter samt rengör kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar som tillhör kyrkan.

2.4.5 Gravvårdssäkerhet

Teknisk uppbyggnad/ befintligt

Bevarandestatus/kondition

Systematisk inventering av bristfälligt monterade gravvårdar är ej igångsatt, utbildning pågår och arbetet skall snart startas upp. De mest akuta fallen är påtalade till gravägaren.

Föreslagna åtgärder med prioritering

- II** Inventera systematiskt kyrkogårdens gravvårdar avseende monteringsstatus och initiera åtgärdande av bristerna.
- III** Inventera regelbundet gravvårdarnas montering och initiera att bristerna åtgärdas så att de inte utgör säkerhetsrisker.

2.5 Gångvägar, gräsmattor och tillgänglighetsfrågor

2.5.1	Grusgångar/grusytor <u>Teknisk uppbyggnad/ befintligt</u> Kyrkogårdens gångsystem var ursprungligen lagt i grus. Under de senaste tio åren har huvudgångarna belagts med asfalt. Endast två smala ytor utmed kyrkans södra fasad och gångytan på Askgravlundens smycknings- och meditationsplats har grus som markmaterial. På alla tre ytorna består slitlagret av en topp av fint naturgrus i rödaktig ton på ett lager av packat stenmjöl. I askgravlundens kantas ytan av storgatstensrader. <u>Föreslagna åtgärder med prioritering</u> III Håll kontinuerligt gångarna fria från ogräs samt kantskär årligen utefter gräskanter. Justera ojämnheter vid behov med packat stenmjöl samt en topp av fint naturgrus (lika bef.) III Håll storgatstensraderna under uppsikt. Justera dem om de börjar kalva.	<u>Bevarandestatus/kondition</u> Grusytorna i askgravlundens är i god kondition. De är tillräckligt släta och hårda för att uppfylla god tillgänglighet.
2.5.2	Asfaltgångar/asfaltytor <u>Teknisk uppbyggnad/ befintligt</u> Samtliga huvudgångar är lagda i asfalt. Gångarna på den äldre delen belades med asfalt första gången i början av 1980-talet, och på den yngre delen belades de 2013. <u>Föreslagna åtgärder med prioritering</u> III Håll gångarna rena från grus, alger och mossor.	<u>Bevarandestatus/kondition</u> Asfaltgångarna överlag i god kondition, dock någon mossinväxt på gången till rampen. De är jämna och släta och uppfyller därmed kraven på god tillgänglighet.
2.5.3	Gräsmattor <u>Teknisk uppbyggnad/ befintligt</u> Största delen av kyrkogården är lagd i gräs. <u>Föreslagna åtgärder med prioritering</u> II Upprätta en plan för att lägga om gräsmattornas område för område utifrån hur stora sjunkningarna är. Genomför etappvis under en 5-10-årsperiod. Eliminering av ojämnheter behövs för att förbättra tillgängligheten och underlätta skötseln. III Kontinuerlig justering av sjunkningar och ojämnheter i gräsmattorna. Förhöjningar banas av.	<u>Bevarandestatus/kondition</u> I vissa ytor med gravar förekommer många sjunkningar, både på den äldre och yngre kyrkogårdsdelen, som följd av grävningar. Det är i dagsläget inte så pass att det förfular, men skötseln försåras och tillgängligheten försämrar. I viss mån ger ojämnheter en romantisk/ålderdomlig karaktär. Annars är gräsyterna överlag i god kondition.
2.5.4	Tillgänglighet <u>Teknisk uppbyggnad/ befintligt</u> Kyrkogårdsgångarna är till största del asfaltbelagda med asfalt. Endast gången i askgravlundens är av grus.	<u>Bevarandestatus/kondition</u> Asfaltgångarna och grusgången i askgravlundens är släta och hårda, vilket ger god tillgänglighet. Kanten mot gräsmattan ger viss

Den äldre kyrkogårdsdelen har små nivåskillnader. Grindpartierna som leder in till kyrkogårdsdelen är av smide som öppnas manuellt. I väster och söder ligger det trappor direkt innanför grindarna. Kyrkans tillgänglighetsanpassade entré ligger på dess norra sida och fram till rampen leder en asfaltsgång.

Den yngre kyrkogårdsdelen lutar åt öster och de östvästliga gångarna lutar ca 8-12 %.

Samtliga gravområden ligger i gräsmatta.

kontrastverkan, men är taktilt tydlig. Kanterna med storgatsten ger också viss kontrastverkan samt är taktilt tydliga. Ljus- och vashållare i höjd som underlättar för de som har svårt att böja sig saknas i askgravlunden. De nordvästra och nordöstra grindpartierna har asfaltsytor som leder fram till dem och de har därmed bättre tillgänglighet än övriga grindpartier. De är dock båda svår att öppna i stängt läge.

Gräsmattorna är i flera fall ojämna till följd av sjunkningar i samband med gravsättningar, se även punkt 2.5.3.

På den yngre kyrkogårdsdelen lutar de östvästliga gångarna ca 8-12 %, vilket ger dålig tillgänglighet till gravområdena nedanför den västra gången.

Vattenposten och kannhållaren vid kyrkans sydöstra fasad har acceptabel tillgänglighet på den äldre kyrkogårdsdelen.

På den yngre kyrkogårdsdelen saknas vattenpost med acceptabel tillgänglighet. Den invid södra entrén har en kraftig försänkning invid vattenposten.

Generellt är platserna med vattenposter och redskapsställ visuellt röriga och med ojämnheter i marknivå på olika markmaterial, förhöjda brunnsringar, försänkta brunnslock et c. Vattenposterna och kranarna är svåra att se och manöverera samt står ibland inklämda mellan sopkärl, se även punkt 2.8.1.

Föreslagna åtgärder med prioritering

- II** Förbättra öppningsbarheten för funktionshindrade hos de båda grindpartierna i nordväst och nordöst eller låt dem stå öppna. Minsta fritt mått för passage skall vara 1,0 m.
- II** Sätt upp en smideshållare för ljus och blommor i askgravlunden som kan användas av dem som inte kommer åt de lägre smyckningsytorna. Välj en enkel och mindre modell som inte dominerar eller förvanskar lundens utseende.

2.6 Trädkrans och solitära träd

2.6.1 Trädkrans

Teknisk uppbyggnad/ befintligt

Den äldre kyrkogårdsdelen omgärdas av en trädkrans längs sina tre ytterkanter. De är sannolikt planterade före utbygganden av den yngre kyrkogårdsdelen som kom till i början av 1900-talet. I gränsen mot den yngre kyrkogårdsdelen i öster finns inga träd. Troligen har det funnits både trädkrans och mur även längs denna sida. Trädslaget är övervägande sykomorlön utom vid södra och norra portarna som flankeras av hästkastanjer. Norrsidan kapades sista gången i mitten av 1980-talet. Träden står genomgående på ca 5 eller 10 m avstånd.

Bevarandestatus/kondition

Träden på den äldre kyrkogårdsdelen är genomgående åldriga. Troligen var det ursprungliga planteringsavståndet ca 5 m, så som det fortfarande är på flera ställen och mest tydligt i den sydöstra raden. Kransen upplevs som intakt på sina tre trädförsedda sidor trots att vartannat träd sannolikt tagits bort på flera ställen. Två tydliga luckor framträder dock i norr, dels en av hästkastanjerna vid porten, dels hörnträdet i nordöst.

Träden är åldriga och de bär genomgående tydliga yttre spår från tidigare stympningar och kraftiga beskärningar. En tydlig

Sven Olausson berättar att det ursprungliga c-c avståndet var 5-6 m och att många av trädkransens träd var dubbelplanterade med träd båda sidor om gångarna. "Det var som en tät skog på kyrkogården på foton från tidigt 1900-tal". När knäckstensmuren mellan kyrkogårdsdelarna lades på 1980-talet hittades många stubbar i jorden.

Den yngre kyrkogårdsdelen har rester av en trädkrans längs gångarna i norr och söder. Trädslaget här är alm och de torde ha planterats i samband med kyrkogårdsdelens tillkomst i början av 1900-talet.

Föreslagna åtgärder med prioritering

- I Ta fram en återplanteringsplan för hela den yngre kyrkogårdsdelen och genomför den. Enhetliga trädslag bör väljas för hela kransen respektive de inre områdena. Friväxande träd, t ex lind eller oxel, i kransen och knuthamlad lind i de inre områdena, bör vara de inriktande karaktärerna.
- II Plantera en hästkastanj vid nordvästra kyrkogårdsporten, och en sykomorlön i den äldre delens nordöstra hörn. Inriktningen bör vara att bibehålla den äldre kyrkogårdsdelens artsammansättning med sykomorlön och hästkastanj.
- III Utför fackmannamässiga besiktningar av kyrkogårdens träd minst vart 4:e år. Ge träden vård efter instruktioner från besiktningarna. Vårda träden väl med en särskild strävan att se till att träden inte utgör en fara för kyrkogårdsbesökarna samt behålla de äldre träden så länge som möjligt. Farliga träd tas givetvis ner.
Om ljus- och konkurrensförhållandena tillåter återplanteras träd på den äldre kyrkogårdsdelen, avvakta annars tills tillräckligt stora luckor uppstår för en lyckad förnygring. Inriktningen bör vara att bibehålla den äldre kyrkogårdsdelens artsammansättning med sykomorlön och hästkastanj. Lämpliga nya c-c avstånd är 6-9 m.
- III Fackmannamässig standardträdvård (borttagning av torrgrenar, skadade grenar et c) minst vart annat år. Vårda träden väl med en särskild strävan att se till att träden inte utgör en fara för kyrkogårdsbesökarna samt behålla träden så länge som möjligt. Farliga träd tas givetvis ner.

stympningspunkt som återfinns på samtliga träd ligger på 2-3 m höjd. Detta innebär att samtliga träd har svagheter i greninfästningar och med största säkerhet inre rötskador. Vissa träd är glesa och obalanserade i kronuppgbyggnaden samt har sämre tillväxt, medan andra uppvisar fin skotttillväxt och vitalitet.

Träden på den yngre kyrkogårdsdelen är också åldriga. Antalet är starkt decimerat på alla sidor men främst i söder och öster där nu bara ett träd finns kvar. Orsaken är till största del almsjukan. Den östra raden togs bort i början av 1990-talet. De hade före 1980-talet utsatts för en radikal toppkapning med halvmeterstora horisontella snitt. De var vid nedtagningstillfället i mycket dålig kondition.

2.6.2 Träd inne på kyrkogården

Teknisk uppbyggnad/ befintligt

På den äldre kyrkogårdsdelen står ett antal strödda solitära träd. Söder om kyrkan finns tre äldre och en yngre hästkastanj. Här står också tre äldre sorgeträd, två hängaskar och en hängalm. Norr om kyrkan står en äldre sykomorlön och en äldre hängask.

De tre äldre hästkastanjerna hör samman med kastanjerna som flankerar det södra grindpartet och de utgör återstoden av en kastanjeallé som sträckte sig fram till södra kyrkporten. Den äldre sykomorlönnen norr om kyrkan ingick i en allé som sträckte sig fram

Bevarandestatus/kondition

De äldre kastanjerna och sykomorlönnen är åldriga och bär genomgående tydliga yttre spår från tidigare stymplingar och kraftiga beskärningar. En tydlig stympningspunkt som även återfinns i trädkransen ligger på 2-3 m höjd. Det innebär dessa träd har svagheter i greninfästningar och med största säkerhet inre rötskador. Den yngre hästkastanjen är i god kondition.

Sorgeträden är i sämre kondition varav en hängask är mycket dålig. Förutom allmän svaghet av ålder är både askarna och almen utsatta för

till norra kyrkporten. Här togs den senaste lönnen bort i samband med askgravlundens tillkomst 2006.

Sorgeträden är planterade på gravplatser. De symboliserar sorgens tårar och härrör från en tradition som förekom kring sekelskiftet.

På den yngre kyrkogårdsdelen står det fyra äldre knuthamlade almar utefter gångarna. De ingick tidigare i sammanhängande rader av träd längs gångarna. Bara de senaste tio åren har ca fem stycken tagits ner.

Föreslagna åtgärder med prioritering

I Ta fram en återplanteringsplan för hela den yngre kyrkogårdsdelen. Enhetliga trädslag bör väljas för hela kransen respektive de inre områdena. Friväxande träd, t ex lind eller oxel, i kransen och knuthamlad lind i de inre områdena, bör vara de inriktande karaktärerna.

II Ta fram en återplanteringsplan för trädbeståndet inne på den äldre kyrkogårdsdelen och genomför den. Nya trädslagen väljs med tanke på rumsbildning, historiska aspekter, ljus-, vind- och konkurrensförhållanden. Inriktningen bör vara att bibehålla den äldre kyrkogårdsdelens artsammansättning med sykomorlön, hästkastanj och sorgeträd.

III Utför fackmannamässiga besiktningar av kyrkogårdens träd minst vart 4:e år. Ge träden vård efter instruktioner från besiktningarna. Vårda träden väl med en särskild strävan att se till att träden inte utgör en fara för kyrkogårdsbesökarna samt behålla de äldre träden så länge som möjligt. Farliga träd tas givetvis ner.

III Fackmannamässig standardträdvård (borttagning av torrgrenar, skadade grenar et c) minst vart annat år. Vårda träden väl med en särskild strävan att se till att träden inte utgör en fara för kyrkogårdsbesökarna samt behålla träden så länge som möjligt. Farliga träd tas givetvis ner.

sjukdomsrisker. Hängaskarna kan om det inte redan skett, angripas av askskottssjuka. En sjukdom med snabbt förlopp som resulterar i att trädet dör. Hängalmen kan drabbas av almsjuka, men tycks vara något mindre i riskzonen än normalformen.

De knuthamlade almarna angrips successivt av almsjuka. De är idag i sämre kondition även om ett par uppvisar något kraftigare skotttillväxt.

2.7 Häckar, buskar och perennrabatter

2.7.1 Omgärdande häck av hagtorn

Teknisk uppbyggnad/ befintligt

En ca 1 m hög, formklippt hagtornshäck löper innanför de omgärdande murarna i väster och söder på den äldre kyrkogårdsdelen. Sammanlagt har häcken en längd på ca 100 m.

Föreslagna åtgärder med prioritering

II Sätt in extra vitaliseringsåtgärder i form av vatten, mull och näring.

III Samtliga häckar vattnas, tillförs näring och rensas från ogräs kontinuerligt samt formklipps. Sker en trädförnyelse över en sammanhängande sträcka byts även häcken ut.

Bevarandestatus/kondition

Häcken var avlövad vid inventeringstillfället (okt 2013). Några glesare partier förekommer. Överlag är den gles nedtill och med varierande inväxt av ogräs.

2.7.2 Omgärdande häck av oxel på yngre kyrkogårdsdelen

Teknisk uppbyggnad/ befintligt

En ca 1,1 – 1,4 m hög, formklippt oxelhäck löper innanför de omgärdande murarna i väster och söder på den äldre kyrkogårdsdelen, uppe på stödmurskrönet längst i öster samt längs norra sidan på den yngre kyrkogårdsdelen. Sammanlagt har häcken

Bevarandestatus/kondition

Häcken var avlövad vid inventeringstillfället (okt 2013). Några döende och mycket glesa partier förekommer. Överlag är den mycket gles nedtill (vanligt för oxelhäckar) och med varierande inväxt av ogräs. Inväxt av lind förekommer längst i öster

	en längd på närmare 150 m.	
	<u>Föreslagna åtgärder med prioritering</u>	
	II Byt ut häcken i samband med att muren renoveras. Byt även längs norra kanten. Överväg att byta till sort som inte har samma tendens att bli gles nedtill.	
	III Samtliga häckar vattnas, tillförs näring och rensas från ogräs kontinuerligt samt formklipps.	
2.7.3	Rygghäck av oxbär på den äldre kyrkogårdsdelen	
	<u>Teknisk uppbyggnad/ befintligt</u>	<u>Bevarandestatus/kondition</u>
	En formklippt, ca 0,6 m hög, häck av oxbär löper längs krönet på den höga stödmuren av betongsten i kvarter b:s östra kant. Häcken har en längd på ca 41 m.	Häcken är i god kondition. Dock saknas motsvarande häck på kv C.
	<u>Föreslagna åtgärder med prioritering</u>	
	II Överväg att plantera en oxbärshäck i östra kanten av kv C. Häcken utförs lika som på kv B för att uppnå en enhetlig och sammanhängande markering mellan de båda kyrkogårdsdelen.	
	III Samtliga häckar vattnas, tillförs näring och rensas från ogräs kontinuerligt samt formklipps.	
2.7.4	Rygghäcker oxbär på den yngre kyrkogårdsdelen	
	<u>Teknisk uppbyggnad/ befintligt</u>	<u>Bevarandestatus/kondition</u>
	Två formklippta rygghäcker, ca 0,6 resp. 0,8 m höga, av typ spärrgrenig oxbär löper mellan två gravrader av familjegravar på kv G. Häckarna är ca 17 resp. 32 m långa.	Häckarna är i god kondition.
	<u>Föreslagna åtgärder med prioritering</u>	
	III Samtliga häckar vattnas, tillförs näring och rensas från ogräs kontinuerligt samt formklipps.	
2.7.5	Friväxande rygghäck av måbär och spirea på den äldre kyrkogårdsdelen	
	<u>Teknisk uppbyggnad/ befintligt</u>	<u>Bevarandestatus/kondition</u>
	Friväxande blandad rygghäck av måbär och spirea, placerad innanför muren som avgränsar den äldre kyrkogårdsdelen i norr.	Häcken är av mycket skiftande kondition. Vissa partier är mycket glesa med stora partier öppen jord. Andra partier är täta och frodiga. Häcken döljer den vackra stenmuren men ger samtidigt gravplatserna en grönskande bakgrund.
	<u>Föreslagna åtgärder med prioritering</u>	
	II Överväg att ta bort häcken och så igen med gräs så att muren framträder. Behålls häcken radikalföryngras den samt kompletteras i luckor. Sätt därvid in extra vitaliseringsåtgärder i form av vatten, mull och näring.	
	III Samtliga häckar vattnas, tillförs näring och rensas från ogräs kontinuerligt.	
2.7.6	Formklippt buxbom på gravplatser	
	<u>Teknisk uppbyggnad/ befintligt</u>	<u>Bevarandestatus/kondition</u>
	Ett antal gravhäckar av storbladigare häckbuxbom har fått växa ihop och sedan formklippts i diverse mjuka former. De städsegröna	Den formklippta buxbomen är generellt i god kondition.

	formationerna har blivit en framträdande karaktär på kyrkogården. En koncentration av dessa återfinns på kv E, men de förekommer även spridda över kvarteren B, C, F och G. <u>Föreslagna åtgärder med prioritering</u> III Bibehåll den framträdande karaktären på kyrkogården som buxbomsformationerna numera utgör. III Samtliga häckar vattnas, tillförs näring och rensas från ogräs kontinuerligt samt formklipps.	
2.7.7	Formklippt thuja vid redskapsplats på kv G	
	<u>Teknisk uppbyggnad/ befintligt</u> Två mjukt formklippta, ca 1,5 m höga och breda, thujahäckar omgärdar gjutjärnpumpen på kv G. <u>Föreslagna åtgärder med prioritering</u> I Ersätt det döda partiet med nytt växtmaterial lika befintligt III Samtliga häckar vattnas, tillförs näring och rensas från ogräs kontinuerligt samt formklipps.	<u>Bevarandestatus/kondition</u> Den ena sidans häck är död till följd av torkskador under senvintern 2013.
2.7.8	Formklippt idegran på äldre grusgrav i kv B	
	<u>Teknisk uppbyggnad/ befintligt</u> En låg, ca 0,4 m hög, formklippt idegranshäck omgärdar en av grusgravarna vid centralgången, öster om kyrkan på kv B. <u>Föreslagna åtgärder med prioritering</u> III Samtliga häckar vattnas, tillförs näring och rensas från ogräs kontinuerligt samt formklipps.	<u>Bevarandestatus/kondition</u> Häcken är i god kondition.
2.7.9	Perennrabatter	
	<u>Teknisk uppbyggnad/ befintligt</u> I askgravlunden består en stor del av planteringarna av marktäckande samt halvhöga perenner, sorterna är bl a skugggröna funkia, ormöga, hasselört, astilbe och fänrikshjärta. <u>Föreslagna åtgärder med prioritering</u> II Gräv bort perenner och jord i gräs- och ogräsbemängda partier. Byt till ny ogräsfri jord. Plantera nya perenner enligt växtlista alternativt välj de sorters perenner som har fungerat bra. Öka insatserna av ogrärensning tills perennerna slutit sig. III Dela perenner och fyll i med nya plantor där det uppstått kala ytor.	<u>Bevarandestatus/kondition</u> De marktäckande perennerna är till stora delar bemängda med kraftig gräs- och ogräsinväxt. Det ger ett mindre vårdat intryck och återstående perenner blir allt glesare och sämre i tillväxten. Även helt kala partier förekommer.
2.8	Redskapsplatser, möbler, belysning, informationstavlor och annan utrustning	
2.8.1	Redskapsplatser	
	<u>Teknisk uppbyggnad/ befintligt</u> Ett antal (7 st) vattenposter finns utspridda på kyrkogården.	<u>Bevarandestatus/kondition</u> Platserna med vattenpost, redskapsställ etc är överlag visuellt röriga och

Vattenposter på den äldre kyrkogårdsdelen är placerade vid kyrkans sydöstra fasad och innanför den nordvästra entrén.

På den yngre kyrkogårdsdelen är de resterande 5 vattenposterna utplacerade utefter gångar, samt innanför entrén i sydost. Samtliga vattenposter är kombinerade med ett kannställ i fyrkantsjärn för två kannor, samt kompletterade med 2 smärre sopkärl (för kompost-resp. övrigt avfall) av galvaniserad plåt på enkla stativ av fyrkantsjärn; 2 sådana sopkärl är även placerade innanför entrén i väster. Framför vattenposterna finns enkla dagvattenbrunnar av betong med perforerade järnlock.

Redskapsplatserna vid de nordvästra och sydöstra entréerna har även kompletterats med galvaniserade redskaps- och vasställ (Orax). Innanför den nordöstra entrén står ett redskapsställ och två sopkärl av samma typer som på övriga kyrkogården.

saknar avskärmning/ omgärdning. Deras enkla material stämmer mindre bra med den prydliga kyrkogårdsmiljön i övrigt. Marken är ofta ojämn p g a olika markmaterial, förhöjda brunnringar, försänkta brunnlock et c. Vattenposterna och kranarna är svåra att se och manöverera samt står ibland inklämda mellan sopkärl. De flesta har brister i tillgänglighet, se även punkt 2.5.4.

Gemensamt för platserna med vattenposter, redskapsställ et c, är att de är ett senare tillskott i kyrkogårdsmiljön och man har därför inte haft några planerade och medvetet utformade platser att tillgå för dessa funktioner. Platserna upplevs därför ofta som provisoriska och utan den omsorg i utformningen som präglar kyrkogårdsmiljön i övrigt.

Redskapsplatsen vid en den nordvästra entrén ger ett särskilt provisoriskt intryck då den är spridd till ömse sidor om gångvägen. Generellt är vattenposter, sopkärl med sina stativ, redskaps- och vasställ etc med eller mindre rostangripna, samt lutande i vissa fall.

Föreslagna åtgärder med prioritering

- II** Gör en översyn av samtliga platser med redskap och vattenposter. Värdera om alla behövs. Ta fram en upprustningsplan som anpassar platsernas placering, utformning, avskärmning och materialval bättre till den kulturhistoriska miljön samt åtgärder tillgänglighetsproblemen.

2.8.2 Handpump av gjutjärn

Teknisk uppbyggnad/ befintligt

En handpump av gjutjärn och av äldre modell står på kv G (yngre kyrkogårdsdelen), omgärdad av en formklippt thujahäck.

Föreslagna åtgärder med prioritering

- III** Rostskydd och ommålning vart 10:e år.

Bevarandestatus/kondition

Gjutjärnpumpen fungerar.

2.8.3 Belysning

Teknisk uppbyggnad/ befintligt

En stolpbelysning finns på kyrkogården. Den är placerad innanför den västra entrén. Stolpen är av standardmodell med modern armatur. Stolpe och armaturer är målade i en grå färg.

Föreslagna åtgärder med prioritering

- II** Överväg att byta till en modell som stämmer bättre med den kulturhistoriska miljön.
III Rengör regelbundet stolparna och lykthusen. Bättringsmålning vid behov.

Bevarandestatus/kondition

Stolpe och armatur i nöjaktig kondition med något åtgången bemålning. Modellen är av modernare slag som inte harmonierar särskilt väl med den kulturhistoriska miljön.

2.8.4 Informationstavlor

Teknisk uppbyggnad/ befintligt

Bevarandestatus/kondition

Informationstavlor är uppsatta vid 2 av kyrkogårdens entréer, den ena vid entrén i väst och den andra vid entrén i nordväst, vilka bägge leder in på den äldre kyrkogårdsdelen. Vardera informationstavlorna utgörs av två skåp av plåt, monterade på galvaniserade stolpar.

Föreslagna åtgärder med prioritering

III Kontinuerlig rengöring och lagning/byte av skadade delar.

Informationsskåpen i nöjaktig kondition. På informationstavlan vid den västra entrén har dock färgen på den vita innerväggen spruckit p g a solvärmen.

2.8.5

Soffor

Teknisk uppbyggnad/ befintligt

Vid besiktningstillfället fanns det fem soffor på den äldre kyrkogårdsdelen och ingen på den yngre. Två stycken i och i anslutning till askgravlunden är av äldre modell "Byarum" med svarta gavlar och brunmålade sitsar. Båda dessa var tänkta att stå på grusytan i askgravlunden. Tre soffor står invid kyrkans södra och sydvästra fasad. De är av en enkel klassisk modell med mjuka linjer och har gjutna svartmålade gavlar och gulmålade träsisar. En enkel soffa av 50-70-talsmodell med underrede i smide och ljusgrönmålad sits står framför hängasken på kv C.

Föreslagna åtgärder med prioritering

- I** Sätt ut soffor även på den yngre kyrkogårdsdelen, minst en vid vardera lutande gång i öst-västlig riktning så att det finns viloplatser längs stigningen. Gör om möjligt ytan för soffan plan och med utrymme för rullstol så att den även kan fungera som vilplan. Välj soffor med armstöd och sitthöjd som fungerar bra för äldre.
- II** Se över kyrkogårdens bestånd av soffor. Minimera antalet modeller, ge samtliga soffor enhetlig färgsättning, t ex bruna eller gröna sitsar med svarta gavlar. Ersätt soffan utan armstöd med en som har.
- II** Målning av gavlar och sitsar på sofforna i askgravlunden.
- III** Regelbunden rengöring av sofforna.

Bevarandestatus/kondition

Sofforna i askgravlunden har avflagnad färg samt viss alg-/smutspåväxt. I övrigt är sofforna i god kondition. Soffan vid hängasken saknar armstöd.

2.9

Dränering, dagvattenanläggning, bevattning

2.9.1

Dränering

Teknisk uppbyggnad/ befintligt

För den äldre kyrkogårdsdelen fungerar en djup (ca 4 m) ledning belägen ute på parkeringsytan i norr som en avskärande dränering. Brunnar finns ute i asfaltsytan. Ledningen lades på 60-talet och utgörs av cementrör. Kyrkan står på berg. Innan denna ledning lades var det problem med inkommande markvatten.

Bevarandestatus/kondition

Den djupa avskärande ledningen i norr är god funktion

Även ledningen på den yngre delen är i god funktion. Den rotskärs och spolats regelbundet ren.

På den yngre kyrkogårdsdelen finns ett djupare dräneringssystem. Tv tillsynsbrunnar med tillhörande lock av cement är synliga inne på kyrkogården. Ytterligare två brunnar skall finnas men deras lock är övervuxna. Vattnet från brunnarna rinner till någon form av gemensam stekista innan det leds ut till en brunn belägen utanför kyrkogårdsmuren i öster.

Föreslagna åtgärder med prioritering

- II** Dokumentera kyrkogårdens bestånd av VA-ledningar på ritning.
III Regelbunden tillsyn/rensning av brunnar och ledningssystem.

2.9.2	Dagvattenanläggning	
	<u>Teknisk uppbyggnad/ befintligt</u> Inga kända dagvattenledningar finns på kyrkogården. Dagvattnet infiltrerar på grus- och gräsytor. <u>Föreslagna åtgärder med prioritering</u> -	<u>Bevarandestatus/kondition</u> Infiltreringen fungerar bra. Jorden som till stor del utgörs av sand har god dräneringsförmåga.
2.9.3	Vattenledningar	
	<u>Teknisk uppbyggnad/ befintligt</u> Sommarvattenledningar finns framdragna till vattenposterna. <u>Föreslagna åtgärder med prioritering</u> II Dokumentera kyrkogårdens bestånd av VA-ledningar på ritning.	<u>Bevarandestatus/kondition</u> Ledningarna är i god funktion.
2.9.4	Bevattning	
	<u>Teknisk uppbyggnad/ befintligt</u> Ett automatbevattningssystem för hela kyrkogården finns installerat med popup-spridare i gräsmattor och ståndaspridare i häckar. Anlades ca 1990 och är av märket Bevattningsteknik. <u>Föreslagna åtgärder med prioritering</u> III Regelbunden tillsyn och funktionskontroll. Åtgärdande av skadade ledningar och spridare.	<u>Bevarandestatus/kondition</u> Systemet fungerar bra.

3 Sammanställning av bedömda åtgärder i översiktliga tidplaner

3.1 Åtgärder av engångskaraktär

De översiktliga tidplanerna visar i de underhålls- och restaureringsåtgärder samt händelser som bedöms vara nödvändiga att utföra akut eller senast inom en 3-årsperiod. Åtgärderna är inte att härröra till ett långsiktigt löpande underhållsarbete, utan av engångskaraktär.

Allt efter som åtgärder och händelserna här nedan är utredda, genomförda och avklarade så försvinner de ur VU-planen.

Vid återkommande kontroller och besiktningar kommer nya behov av åtgärder att upptäckas. De skall då noteras i planerna för kommande beslut och hantering.

Kapitel nr.	Byggnadsdel/ Utrustning/ Inventarie	Åtgärd
2.1.2	Stödmur	II Stapla om stenarna vid södra entrén så att de ligger stadigt och snyggt. Lägg till fler stenblock där bar jord framträder. Utförs samordnat med 2.1.2.3 och 2.2.1.2.
2.1.3	Stödmur	I Renovera den östra muren. Sannolikt behövs ny grundläggning samt omstapling av stenblocken. II Stapla om och säkra stabiliteten på de rubbade stenblocken vid sydöstra entrén.
2.2.1	Grindparti väster (vid ingången riktad mot kyrkans huvudentré)	II Reparera grindhalvorna, rostskydda, måla och återmontera. Justera/höj dem så att de går att öppna.
2.2.2	Grindparti nordväst (vid ingången riktad mot askgravlunden)	II Reparera grindhalvorna, rostskydda, måla och återmontera. Justera/höj dem så att de går att öppna.
2.2.3	Grindparti sydväst (vid ingången riktad mot kyrkans entré i söder)	II Justera höger grindstolpe. Reparera grindhalvorna, rostskydda, måla och återmontera. Justera/höj dem så att de går att öppna. Utförs samordnat med 2.1.1.2 och 2.2.1.2.
2.2.4	Grindparti sydost (till den yngre kyrkogårdsdelen)	II Rostskydda, måla och återmontera. Justera/höj dem så att de hänger i nivå med varandra.
2.2.5	Grindparti nordost (till den yngre kyrkogårdsdelen)	II Rostskydda, måla och återmontera grindarna.

2.3.1	Blockstegstrappa (innanför västra grindpartiet)	II	Rostskydda och måla räcken. Justera blockstegen.
2.3.2	Blockstegstrappa (innanför sydvästra grindpartiet)	II	Lägg om blockstegstrappan. Laga de spruckna stegen. Justera vagnstyckesstenarna invid trappvägen. Reparera samt rostskydda, måla och återmontera räcken. Utförs samordnat med 2.1.1.2, 2.1.2.3 och 2.2.1.2. Fyll på fogsand mellan gatstenarna och singel på de inre trappstegen. Överväg att byta ut singeln mot gatsten för att ge mer enhetligt utseende och rationellare skötsel.
2.4.4	Gravkultur	II	Ta om hand de små skivformade gravvårdarna från tidigt 1800-tal som står lutade mot norra muren. Tvätta och fyll i deras texter samt placera ut dem på lämpligt ställe på den äldre kyrkogårdsdelen. Om de båda gjutjärnskorsen vid norra muren inte står på sina ursprungliga platser kan även de placeras tillsammans med de övriga stenarna.
		II	Bedöm kulturvärdet hos kyrkogårdens gravvårdar och gravanläggningar. Relatera även värdet till kyrkogårdsmiljöns karaktär och historia. Upprätta en förteckning över bevarandevärda gravvårdar och gravanläggningar. För in de omistliga objekten som står på återgångna gravplatser på inventarieförteckningen.
		II	Inventera och förteckna behovet av vård- och underhållsåtgärder för de värdefulla gravvårdarna och gravanläggningarna. Upprätta en plan för åtgärderna som behöver göras.
2.4.5	Gravvårdssäkerhet	II	Inventera systematiskt kyrkogårdens gravvårdar avseende monteringsstatus och initiera åtgärdande av bristerna.
2.5.3	Gräsmattor	II	Upprätta en plan för att lägga om gräsmattorna område för område utifrån hur stora sjunkningarna är. Genomför etappvis under en 5-10-årsperiod. Eliminering av ojämnheter behövs för att förbättra tillgängligheten och underlätta skötseln.
2.5.4	Tillgänglighet	II	Förbättra öppningsbarheten för funktionshindrade hos de båda grindpartierna i nordväst och nordöst eller låt dem stå öppna. Minsta fritt mått för passage skall vara 1,0 m.
		II	Sätt upp en smideshållare för ljus och blommor i askgravlunden som kan användas av dem som inte kommer åt de lägre smyckningsytorna. Välj en enkel och mindre modell som inte dominerar eller förvanskar lundens utseende.
2.6.1	Trädkrans	I	Ta fram en återplanteringsplan för hela den yngre kyrkogårdsdelen och genomför den. Enhetliga träslag bör väljas för hela kransen respektive de inre områdena. Friväxande träd, t ex lind eller oxel, i kransen och knuthamlad lind i de inre områdena, bör vara de inriktande karaktärerna.
		II	Plantera en hästkastanj vid nordvästra kyrkogårdsporten, och en sykomorlön i den äldre delens nordöstra hörn. Inriktningen bör vara att bibehålla den äldre kyrkogårdsdelens artsammansättning med sykomorlön och hästkastanj.

2.6.2	Träd inne på kyrkogården	I	Ta fram en återplanteringsplan för hela den yngre kyrkogårdsdelen. Enhetliga trädslag bör väljas för hela kransen respektive de inre områdena. Friväxande träd, t ex lind eller oxel, i kransen och knuthamlad lind i de inre områdena, bör vara de inriktande karaktärerna.
		II	Ta fram en återplanteringsplan för trädbeståndet inne på den äldre kyrkogårdsdelen och genomför den. Nya trädslagen väljs med tanke på rumsbildning, historiska aspekter, ljus-, vind- och konkurrensförhållanden. Inriktningen bör vara att bibehålla den äldre kyrkogårdsdelens artsammansättning med sykomorlön, hästkastanj och sorgeträd.
2.7.1	Omgärdande häck av hagtorn	II	Sätt in extra vitaliseringsåtgärder i form av vatten, mull och näring.
2.7.2	Omgärdande häck av oxel på yngre kyrkogårdsdelen	II	Byt ut häcken i samband med att muren renoveras. Byt även längs norra kanten. Överväg att byta till sort som inte har samma tendens att bli gles nedtill.
2.7.3	Rygghäck av oxbär på den äldre kyrkogårdsdelen	II	Överväg att plantera en oxbärshäck i östra kanten av kv C. Häcken utförs lika som på kv B för att uppnå en enhetlig och sammanhängande markering mellan de båda kyrkogårdsdelarna.
2.7.5	Friväxande rygghäck av måbär och spirea på den äldre kyrkogårdsdelen	II	Överväg att ta bort häcken och så igen med gräs så att muren framträder. Behålls häcken radikalföryngras den samt kompletteras i luckor. Sätt därvid in extra vitaliseringsåtgärder i form av vatten, mull och näring.
2.7.7	Formklippt thuja vid redskapsplats på kv G	I	Ersätt det döda partiet med nytt växtmaterial lika befintligt.
2.7.9	Perennrabatter	II	Gräv bort perenner och jord i gräs- och ogräsbemängda partier. Byt till ny ogräsfri jord. Plantera nya perenner enligt växtlista alternativt välj de sorters perenner som har fungerat bra. Öka insatserna av ogrärensning tills perennerna slutit sig.
2.8.1	Redskapsplatser	II	Gör en översyn av samtliga platser med redskap och vattenposter. Värdera om alla behövs. Ta fram en upprustningsplan som anpassar platsernas placering, utformning, avskärmning och materialval bättre till den kulturhistoriska miljön samt åtgärda tillgänglighetsproblemen.
2.8.3	Belysning	II	Överväg att byta till en modell som stämmer bättre med den kulturhistoriska miljön.
2.8.4	Soffor	I	Sätt ut soffor även på den yngre kyrkogårdsdelen, minst en vid vardera lutande gång i östvästlig riktning så att det finns viloplats längs stigningen. Gör om möjligt ytan för soffan plan och med utrymme för rullstol så att den även kan fungera som vilplan. Välj soffor med armstöd och sitthöjd som fungerar bra för äldre.
		II	Se över kyrkogårdens bestånd av soffor. Minimera antalet modeller, ge samtliga soffor enhetlig färgsättning, t ex bruna eller gröna sitsar med svarta gavlar. Ersätt soffan utan armstöd med en som har.
		II	Målning av gavlar och sitsar på sofforna i askgravlunden.
2.9.1	Dränering	II	Dokumentera kyrkogårdens bestånd av VA-ledningar på ritning.

2.9.2	Vattenledningar	II	Dokumentera kyrkogårdens bestånd av VA-ledningar på ritning.
--------------	------------------------	-----------	--

3.2 Periodiskt återkommande vård- och underhållsarbeten

I här efter följande tidplaner visas de åtgärder som bedömes vara ständigt återkommande kontroller, underhålls- och restaureringsarbeten. Åtgärderna kan, beroende på vad de omfattar, vara tätt återkommande eller ligga med mycket långt tidsintervall. I de översiktliga tidplanerna är de bedömda händelserna för de kommande 20 åren angivna. Bedömda genomsnittliga tidsintervall mellan periodiskt återkommande vård och underhållsarbeten är:

Stenmurar	5 år
Smide av järn	10 år
Gjutjärn	10 år
Staket av trä, målade	10 år
Häckar och buskar (byte)	50-80 år
Mindre träd (byte)	50-80 år
Större träd (byte)	80-200 år
Trädvård (Standard-)	1 år
Grusgångar (byte/påfyllning av slitlager)	10 år
Asfaltgångar (nytt slitlager)	30 år
Plattläggningar och stensättningar (omläggning/justering)	20 år
Trappor (omläggning/justering)	30 år
Vatten- och dräneringsledningar (byte)	50 år
Vatten- och dräneringsledningar (tillsyn, rensning)	1 år

2.1 Murar

[illegible]

2.2 Grindpartier och andra smidda delar

[illegible]

2.3 Övriga byggda delar

[illegible]

[illegible]

2.6 Trädkrans och solitära träd

[illegible]

2.7 Häckar, buskar och perennrabatter

[illegible]

[illegible]

2.8 Redskapsplatser, möbler, belysning, informationstavlor och annan utrustning

[illegible]

2.9 Dränering, dagvattenanläggning, bevattning

[illegible]

4 Fotodokumentation

Kallmuren i norr, äldre kyrkogårdsdelen.

Kallmuren i söder, äldre kyrkogårdsdelen.

Kallmuren i söder, yngre kyrkogårdsdelen.

Asfaltgången längst i öster, yngre kyrkogårdsdelen.

En av de låga stödmurarna, yngre kyrkogårdsdelen.

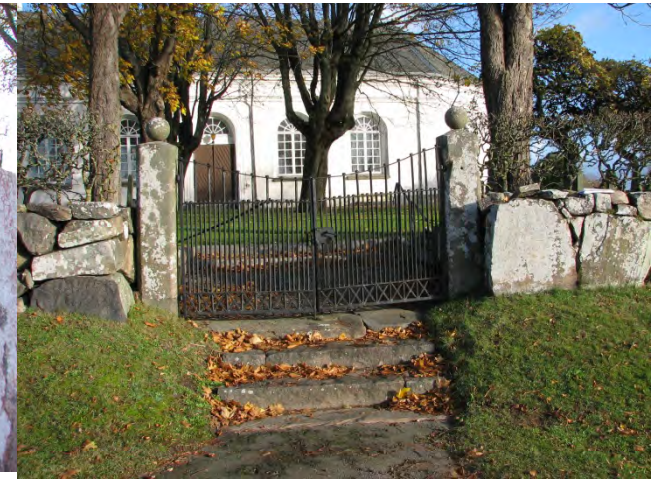
Stödmuren i öster, yngre kyrkogårdsdelen.

Grindpartiet i väster, äldre kyrkogårdsdelen.

Detalj på grindpartiet i väster, äldre kyrkogårdsdelen.

Grindpartiet i söder, äldre kyrkogårdsdelen.

Grindpartiet i norr, äldre kyrkogårdsdelen.

Grindpartiet i söder, yngre kyrkogårdsdelen.

Grindpartiet i norr, yngre kyrkogårdsdelen.

Innanför grindpartiet i söder, äldre kyrkogårdsdelen.

Urngravar på Kv A, med ett par äldre gravvårdar från slutet av 1800-talet i förgrunden.

Urngravar på Kv D, med en äldre gravvård från början av 1900-talet i bakgrunden.

Familjegravar på Kv C, med spår av en äldre gravkultur i form av en högrest obelisk till höger.

Ett vackert exempel på den hantverksmässiga gravkulturen under 1800-talets första hälft (Kv B).

Familjegrav på Kv B med bevarad sandbeläggning, högresta granitvårdar och gjutjärnsstaket utgör ett gott exempel på gravkulturen vid sekelskiftet 1800/1900.

Stil- och materialmässigt väl sammanhållen familjegrav på Kv. A.

Vy över äldre familjegravar med formklippt buxbom i förgrunden (Kv B).

Låg stödmur längs asfaltgången som förbinder de båda entréerna på den yngre kyrkogårdsdelen; till vänster en jugend-inspirerad familjegrav från tidigt 1900-tal (Kv F).

Vy över Kv E med de formklippta buxbomhäckarna, som utgör något av kyrkogårdens signum.

Traditionsenliga familjegravar från 1940-talet på Kv F med bevarade sandbeläggningar och granitramar.

Mjukt formklippt thuja, som flankerar gjutjärnspumpen på Kv G; notera de döda partierna i den högra häcken.

Två vackra gjutjärnskors från 1870-talet är uppställda invid den norra kallmuren (Kv A).

Formklippt buxbom med en hängask i förgrunden (Kv C).

Hängalm med typiska sekelskiftesvårdar (1800/1900) på Kv B.

Knuthamlade almar på Kv E.

Flerstammig kastanj, en rest från en allé längs en sannolik gång, som förband de södra entréerna i kyrkogårdsmuren resp. kyrkobyggnaden (Kv D).

Kastanj i urngravområdet på Kv D.

Lönn i trädkransen invid västra grindpartiet på Kv D.

Lönnar i trädkransen på Kv D.

En av de få almar, som återstår av trädkransen av almar kring den yngre kyrkogårdsdelen (Kv E).

Kastanj invid norra entrén till den äldre kyrkogårdsdelen (Kv C).

Askgravlunden.

Redskapsplats med vattenpost vid den södra entrén till den yngre kyrkogårdsdelen (Kv F).

Redskapsplats med vattenpost invid kyrkan.

5 Kyrkogårdskartor

Illustrationsplan

Gravplatsindelning